

Отримано: 20 травня 2018 р.

Прорецензовано: 27 травня 2018 р.

Прийнято до друку: 01 червня 2018 р.

e-mail: bonheur5576@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-9(37)-11-15

Захарова О. В. Демографічне старіння населення: наслідки та перспективи для України. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, червень 2018. № 9(37). С. 11–15.

УДК: 370.174

JEL-класифікація: A14, I23, J14

Захарова Оксана Володимирівна,*доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Черкаський державний технологічний університет***ДЕМОГРАФІЧНЕ СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ:
НАСЛІДКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

У статті обґрунтовано актуальність проблематики старіння населення для України. Проаналізовано динаміку питомої ваги людей у похилому віці у загальному населенні України за період незалежності України. Визначено динаміку рівня пенсійного навантаження на працездатне населення України. Конкретизовано негативні наслідки поширення тенденцій старіння населення для економіки України. Окреслено внутрішні резерви економічного зростання та оздоровлення економіки України.

Ключові слова: населення, демографія, процес старіння людини, потенціал літньої людини, соціально-економічний стан суспільства.

Захарова Оксана Володимирівна,*доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры менеджмента и бизнес-администрирования,
Черкасский государственный технологический университет***ДЕМОГРАФИЧЕСКОЕ СТАРЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ:
ПОСЛЕДСТВИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ УКРАИНЫ**

Обоснована актуальность проблематики старения населения для Украины. Проанализирована динамика удельного веса людей в пожилом возрасте в общем населении Украины за период независимости Украины. Определена динамика уровня пенсионной нагрузки на трудоспособное население Украины. Конкретизированы негативные последствия распространения тенденций старения населения для экономики Украины. Определены внутренние резервы экономического роста и оздоровления экономики Украины.

Ключевые слова: население, демография, процесс старения человека, потенциал пожилого человека, социально-экономическое состояние общества.

Oksana Zakharova,*Doctor of Economics, Professor, Professor at the Department of Management and Business Administration,
Cherkasy State Technological University***DEMOGRAPHIC AGING OF THE POPULATION:
CONSEQUENCES AND PROSPECTS FOR UKRAINE**

The urgency of the problem of population aging for Ukraine is substantiated. The dynamics of the elderly people proportion to the total population of Ukraine during the period of Ukraine's independence is analyzed. The dynamics of the pension load level on the able-bodied population in Ukraine is determined. The negative consequences of the population aging trends spreading on the Ukrainian economy are specified. Internal reserves of Ukrainian economy growth and recovery are determined.

Key words: population, demography, the process of human aging, the potential of the elderly, the socio-economic state of society.

Постановка проблеми. Проблема старіння населення сьогодні є однією з найбільш актуальних для економічно розвинених країн Європи та світу. Так, у 2018 р. у Німеччині середній вік населення перевищив 46 років, у Італії – 45, у Греції – 44 роки [1]. В основі цієї проблеми лежить докорінна зміна пріоритетів і мотиваційних установок сучасної жінки, яка вже затвердилася на рівні суспільної свідомості та міститься в тому, що на перше місце для жінки виходить побудова кар'єри та створення власними силами всіх складових матеріального благополуччя, лише повністю забезпечивши які вона починає планувати родину та народження дитини. Проте до моменту такого планування жінка щонайменше досягає сорокарічного віку і вже за фізіологічними показниками не може народити більше ніж одну-дві здорових дитини. Таким чином, поширення такої тенденції поступово веде до скорочення кількості живонароджених і старіння населення розвинених країн Європи і світу.

Україна не входить до складу економічно розвинених країн Європи, проте також досить сильно відчуває тенденції старіння населення і за цим показником посідає 45 місце серед 229 країн світу із середнім віком населення понад 40 років [1]. Проте в основі феномену українського старіння населення лежать зовсім інші причини, основними з яких слід назвати низький рівень і якість життя людини, недостатність гарантій державного соціального забезпечення для створення родини молодою людиною, нестача фінансового підґрунтя й інших умов для народження та гідного виховання другої або третьої дитини, переважно в зайнятого населення через низький рівень оплати праці, погіршення стану здоров'я жінки тощо. У результаті в країні спостерігаємо падіння рівня народжуваності, що разом із надмірно високою смертністю веде до щорічного природного скорочення населення України. Саме тому поглиблене дослідження питань старіння населення є досить актуальною соціальною проблемою, успішне комплексне розв'язання якої має ґрунтуватися на науковій основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гострота досліджуваної проблематики викликала досить потужну хвилю наукових досліджень. Так, І. Курило здійснює оцінку соціально-демографічної політики в Україні в контексті виконання Мадридського міжнародного плану дій із питань старіння населення [2]. М. Кухта оцінює тенденції руху України в напрямі євроінтеграції з погляду забезпечення комфорту та якості соціальних аспектів життя старших людей [3]. І. Гудзеляк й У. Стефанік визначають основні проблеми, що виникають через демографічний процес старіння населення України [4]. Л. Мартинова розглядає в якості одного з найбільш дієвих важелів регулювання темпів старіння населення стан галузі охорони здоров'я [5]. Водночас, не зважаючи на досить ґрунтовні та різнопланові дослідження в обраній тематиці залишається необхідність у визначенні тих негативних наслідків, які несе за собою тенденція старіння населення та визначенні можливих напрямів трансформації означених наслідків на конкурентні переваги.

Метою роботи є конкретизація проблем, пов'язаних із поширенням тенденції демографічного старіння населення та визначення основних напрямів переформування означених негативних наслідків на перспективи для розвитку соціально-економічної сфери України.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 1990 р. в Україні спостерігалася практично безперервна тенденція до зростання питомої ваги осіб у віці 60 років і вище в загальному населенні країни – з 18,3% у базовому році до 22,5% у 2017 р., рис. 1.

Рис. 1. Динаміка питомої ваги населення у віці 60 років і старше та 65 років і старше в загальному населенні України протягом 1990–2017 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [6].

Незначне скорочення значення показника спостерігалася лише протягом 1994–1995 і 2003–2008 рр., проте навіть у ці періоди не було досягнуто рівня базисного року. Тобто протягом всього періоду незалежності питома вага людей у віці 60 років і більше зросла майже на 23,0% і сьогодні більше, ніж п'ята частина населення України досягла пенсійного віку. Аналогічну тенденцію спостерігаємо із динамікою питомої ваги осіб у віці 65 років і більше в загальному населенні України. Так, протягом 1990–2017 рр. значення показника зросло більше ніж на 35%, при тому що незначні за розміром періоди його скоро-

чення спостерігалися протягом 1999–2000 та 2008–2012 рр. Набута тенденція, разом із загальним скороченням чисельності населення країни, призвела до зростання пенсійного навантаження на працездатне населення, рис. 2.

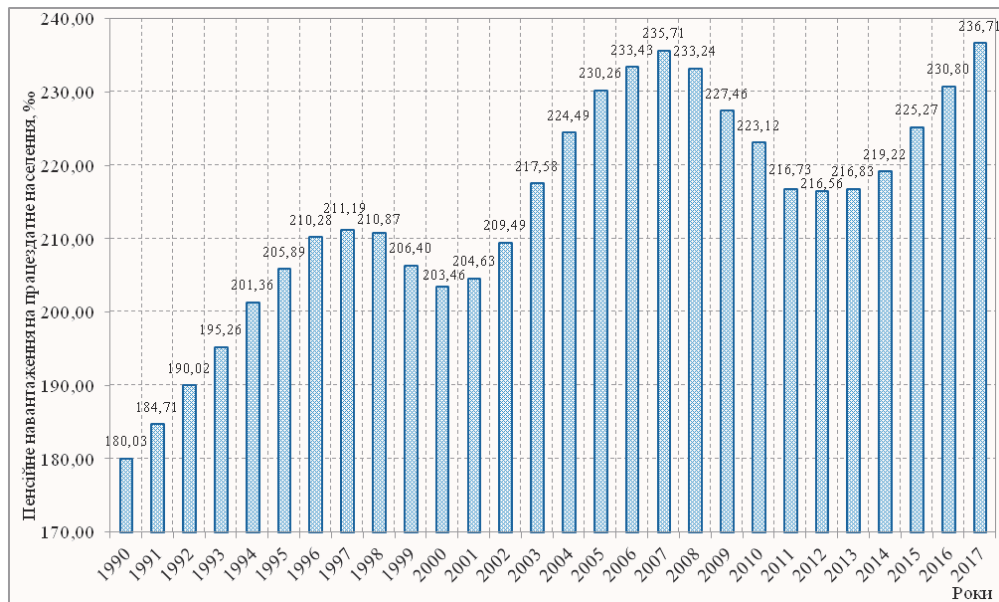

Рис. 2. Динаміка рівня пенсійного навантаження осіб у віці 65 років і старше на 1000 осіб працездатного населення в Україні протягом 1990–2017 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [6].

Так, якщо в 1990 р. на 1000 осіб у працездатному віці приходилося 180 літніх людей у віці 65 років і старше, то у 2017 р. цей показник уже перевищував 236 осіб. Деяке покращення динаміки значень показника спостерігали протягом 1998–2000 та 2008–2012 рр., що не принесло значних позитивних зрушень. Водночас, починаючи з 2014 р., спостерігали різке зростання значення показника, що разом із високим рівнем інфляції та надмірними темпами зростання споживчих цін веде до погіршення якості та рівня життя всіх категорій населення в Україні. Означена причина є однією з найбільш вагомих під час прийняття молоддю та працездатними й конкурентоздатними особами остаточного рішення щодо тимчасової або довготривалої міграції, що ще більше загострює тенденцію старіння населення в країні та посилює соціально-економічні й демографічні проблеми.

Старіння населення несе за собою значні негативні наслідки для країни, які носять як поверхневий, так і глибинний прихований характер, вплив кожного з яких завжди має руйнівну дію щодо фінансово-економічної та соціальної сфер. По-перше, зростання числа людей похилого віку посилює пенсійне та соціальне навантаження на державні фонди соціального захисту різної спрямованості, що за умови скорочення кількості працездатного й зайнятого населення в країні, відрахування із заробітної плати якого є джерелом наповнення цих фондів, веде до збільшення дефіциту вільних фінансових ресурсів у означених фондах і поступово унеможливорює безперервне функціонування наявної в країні системи пенсійного забезпечення. У результаті значно погіршується якість життя літніх людей і зростає навантаження на доходи зайнятого населення.

По-друге, зростання у структурі населення регіону і країни питомої ваги людей похилого віку, незалежно від того працюють вони чи ні, веде до скорочення обсягів ВРП і ВВП. В основі такого явища лежать фізіологічні обмеження людини за віком здійснювати в повному обсязі та при максимальному продуктивному навантаженні різні види робіт. Через посилення означених тенденцій скорочується рівень економічного розвитку країни, що неодмінно веде до падіння якості життя населення.

Отже, можна стверджувати, що старіння населення є чинником розбалансування економіки країни, побороти яке за сучасних умов соціально-економічного розвитку України не є можливим. Водночас ситуація в країні загострюється через суспільно-політичну й фінансову кризи, що розпочалися у 2014 р., та наслідки яких призвели до щорічного скорочення рівня народжуваності населення, зростання обсягів зовнішньої міграції працездатного та конкурентоспроможного населення та появи нового для України явища – вимушеного переселення населення з тимчасово окупованих територій. З огляду на це, можна зробити загальний висновок, що сьогодні та в найближчому майбутньому в Україні повністю немає перспектив і важелів покращення демографічної ситуації, а значить і оздоровлення економіки країни. Саме

тому задля збереження держави й української нації мають бути створені всі умови для пошуку та розкриття внутрішніх скритих резервів економічного зростання, що має стати поштовхом для оздоровлення економіки країни, поступового підвищення рівня й якості життя населення та появи ознак до зростання рівня народжуваності.

Якщо старіння населення стало невід'ємною ознакою сучасного українського суспільства, то на державному і регіональному рівнях мають створюватися програми з максимального залучення людей похилого віку до активного суспільного життя. Справді, людина у віці, не зважаючи на поступове скорочення фізичних сил і продуктивних здібностей, має високий потенціал для суспільства, який базується на таких її якостях як працьовитість, великий практичний досвід, відкритість до спілкування, вміння знаходити спільну мову, турботливість, філософський погляд на життя, збереження національних і місцевих традицій, обрядів і легенд тощо. Максимальне залучення перерахованих якостей на користь суспільства разом із іншими заходами, спрямованими на інноваційний розвиток економіки країни, має принести синергетичний ефект.

Однією з перспективних галузей економіки, для якої людина пенсійного віку може стати джерелом відродження, має стати освіта. Через щорічне скорочення кількості випускників шкіл, освітні заклади країни функціонують в умовах високої конкуренції та вимушені поступово скорочувати пропозицію освітніх послуг. Саме тому створення спеціальних програм для спрямованого навчання дорослих і залучення до них літніх людей на різних умовах може стати сьогодні основою виживання та перспективного розвитку системи вищої та професійно-технічної освіти України. Водночас слід також акцентувати увагу на тому, що літні люди мають високу потребу в кардинальному оновленні знань через інтенсифікацію процесів розвитку, що протягом останніх років спостерігаються в усіх сферах життєдіяльності країни, як результат прийнятого керівництвом євроінтеграційного вектору руху. До того ж, швидкість знецінення знань у сучасному світі постійно зростає, що вимагає запровадження принципів освіти протягом усього життя [7]. Здобуті в такий спосіб новітні знання літніми людьми мають знайти практичне використання як у звичній для них сфері, так і в зовсім новому виді діяльності, що також має ґрунтуватися на підтримці органів державної та регіональної влади.

Другою сферою, де з високою фінансово-економічною й екологічною віддачею може бути використаним потенціал літньої людини, має стати мережа агрорекреаційних кластерів, спрямованість яких може бути популяризація гостьового бізнесу, зеленого туризму і місцевих ремесел, виробництва сувенірної продукції тощо. Поширення на території України таких кластерів і забезпечення їх дієвості має підвищити потоки іноземних туристів до регіонів, а також збільшити обсяги інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури країни.

Проте найбільш важливою для перспективного розвитку економіки країни формою активізації діяльності літніх людей має стати стимулювання на державному рівні створення спеціальних позашкільних програм і систем освіти, спрямованих на всебічний розвиток дітей і молоді, передачу їм практичного досвіду від старшого покоління, формування патріотичної й громадської свідомості, заснованих на загальнолюдських цінностях. Водночас метою таких програм має також стати професійне виховання та самовизначення молоді із майбутньою професією, розвиток творчих здібностей та обґрунтований вибір хобі, прищеплення знань і звичок до здорового способу життя тощо. Охоплення молоді такими програмами дозволить сформувати гідну зміну особам літнього віку, ще є професіоналами в певній галузі та створити «інкубатор» для молодих талантів, діяльність яких має стати основою формування в регіоні та країні в цілому економіки знань.

Висновки. Отже, проведено дослідження щодо встановлення тенденцій старіння населення та зростання пенсійного навантаження на працездатних осіб протягом усього періоду незалежності України. Доведено, що зростання середнього віку людей у країні веде до погіршення якості життя населення всіх без винятку вікових категорій і падіння обсягу ВВП, що призведе до поступового зубожіння населення й підвищення швидкості прийняття рішення найбільш конкурентоздатними особами щодо доцільності міграції за межі країни. За таких умов запровадження будь-яких дієвих напрямів стабілізації соціально-економічної, воєнно-політичної й фінансової ситуації має стати підґрунтям для виведення економіки України із затьяжної кризи, що підвищить імовірність повернення українців на батьківщину та дозволить українській родині із упевненістю у світлому майбутньому планувати народження другої, третьої або навіть четвертої дитини. Серед таких напрямів наголос доцільно робити на залученні літніх людей до освітніх програм, кластерних ініціатив у сфері рекреації і туризму та вихованні молоді. Саме розробці стратегії реалізації означених напрямів і мають бути присвяченими подальші наукові дослідження з цієї тематики.

Література:

1. Statistiques démographiques au niveau régional. Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained> (дата звернення: 15.05.2018).

2. Курило І.О. Старіння населення в Україні у дзеркалі соціально-демографічної політики // *Демографія та соціальна економіка*. 2012. № 2. С. 23–32.
3. Кухта М.П. Проблема старіння населення в контексті євроінтеграції // *Молодий вчений*. 2016. № 4.1. С. 69–72.
4. Гудзеляк І., Стефанік У. Старіння населення України // *Часопис соціально-економічної географії*. 2014. Вип. 16. С. 89–94.
5. Мартинова Л.Б. Старіння населення як виклик відтворенню соціально-демографічного потенціалу // *Науковий вісник Миколаївського національного ун-ту імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Економічні науки. 2016. № 2. С. 16–23.
6. Населення / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.05.2018).
7. Захарова О.В. Вплив інвестицій у людський капітал на стадії життєвого циклу працівника // *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. Наук. журнал. 2009. Вип. 14. С. 52–56.